

Türk elləri: Saxa-Yakutiya türkləri (2)

Əziz Mustafa

Türk dünyası ilə əlaqələrin bərpasında isə onların qoruyub saxladıqları milli-etnik ənənələr mühüm rol oynayır. Saxa türklərinin folklor nümunələrini toplayan məşhur tədqiqatçı alim, folklorşünas A.E.Kulakovski yazır: "Xristianlaşdırma yakutlara böyük zərbə vurdu və onların keçmişlə əlaqələrinin böyük hissəsini qırdı. Nəticədə saxalılar nə xristian kimi xristian, nə də əsl yakut kimi yakut ola bildilər, alababət bir qövmə çevrildilər".

Bununla belə, Kulakovski yakutların folklor nümunələrinin, milli-etnik ənənələrinin digər türk xalqlarının adət-ənənələrindən ciddi şəkildə fərqlənəndiyi qənaətindədir. Yakut-saxalıların inanclarına görə, kainat üst, orta və aşağı qatlardan ibarətdir. Üst qat özü də üç hissəyə bölünüb. Qədim Saxa miflərinə görə, üst qatın hissələri 9 mərtəbədə ibarətdir. Bu mərtəbələrin hər biri başarıyaşın idarə olunmasında özünəməxsus funksiyaları həyata keçirir. Orta və aşağı qatlarda belə rəng-rənglik yoxdur. Yakut-saxalıların dini inanclarına görə, orta qatda Yer kürəsi yerləşir. İnsanlar və bütün canlılar da bu qatda yaşayırlar. Qədim yakut inanclarında orta əsr sufi təriqətlərini xatırlayan bir inanc var. Saxa-yakut inanclarında deyilir: "Allah hər bir insanın qəlbindədir. İnsan Allahın qayda-qanunlarına əməl etsə, o ən ali bir varlıq - paklıq mərtəbəsinə ucala bilər".

Amma qədim yakutlar səhvən belə hesab edirdilər ki, Allah bir deyil, bir nəçədir. Yakut inanclarına görə, şər allahları "Abaxırlar" insanlara zərər vururlar. "Ayi" adlanan allahlər isə insanlara xeyir verir, dar gündə köməyə gəlirlər. Ona görə də insanlar "Ayi"lərin şərafına qurbanlar kəsirlər. Bu qrupa aid edilən allahlərin hər birinin öz funksiyası var. Məsələn, qədim yakut mifologiyasına görə, Yun-Yut, Tass Olboxtoon, Ongürük Kyauas Qırına Ayı və digərləri kainatın yaratıcılarındandırlar və onlar 9-cu qatda yaşayırlar. Ulu Toyen isə şamanların himayə edir. Yakutlarda Ayusit və İxsim adlı qədim allahlər də var. Onların vəzifəsi yeni anadan olan uşaqları himayə etməkdir. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, Anadoluda və ona bitişik ərazilərdə qadınların mühafizə edən allah Umay adlanır. Umayla Ayusit eyni funksiyaları həyata keçirir. Bu da saxalılarla türk xalqlarının eyni kökdən olmalarından irəli gəlir. Saxalıların dünya barədə təsəvvürləri türk xalqlarının təsəvvürləri ilə, demək olar ki, üst-üstə düşür. Onların qədimdən gündümtə qədər gəlib cətan ənənələrinin qorunub saxlanması üçün hazırda müəyyən tədbirlər həyata keçirilir. Öz qə-

dim kökünə qayıdış isə Saxa-yakutların üçün milli varlıqlarının qorunub saxlanması deməkdir.

Genişqəlblı, qonaqpərvər və avropalılardan istedadlı saxa-yakutiya türkləri

Yakutiya-Saxa türklərini ilə istər qədim, istər də günümüzdəki türkləri birləşdirən bir mühüm amil də onların qonaqpərvərliyi, mərdliyi əliacqılığı, həm də elmə, təhsilə böyük diqqət vermələridir. Belə demək mümkünsə, sivilizasiyadan uzaq soyuq və səxtil ərazilərdə yaşayan Yakutiya-Saxa türkləri olduqca elmidirlər. Onlarda elmə olan həvəsi görünənlər buna

la tanış olandan sonra onlar haqqında nə qədər çox yazıldığını anladım. Yakutlar sadə, genişqəbli, qonaqpərvər, mərd xalqdırlar. Rusiyanın mərkəzində onlar haqqında deyilən bir qədər sadə və avam, ya da heç də axmaq, geridəqalmış deyillər. Onlar olduqca savadlı, elmidirlər və hətta elmi istedadları baxımından avropalılardan daha üstündürlər. Tayqa həyatı onlarda bəzi özünəməxsus sərt xarakter formalaşdırsa da, onlar çox alicənab insanlardır. Mən burada yaşadığım illərdə yakutların çoxu ilə dostluq etdim və onlarda heç vaxt avropalılara xas olan kin-küdurət, təkəbbürlülük, özünü hamudan üstün tutmaq kimi mənfı hallar gör-

Saxa Yakutiya türkləri Orta Asiya (Türkiyə) türklərini xatırladırlar. Onlar da Orta Asiyadakı soydaşları kimi heyvandarlığa böyük əhəmiyyət verirlər. Yakutiya inəkləri və atları dünyada soyuqadavamlı, sağlam heyvanlar hesab edilir. İsti yerlərin mal-qarasına xas olan xəstəliklərə onlar arasında, demək olar, rast gəlinmir. Vaxtilə yakutlarda hər evdə ən azı iki-üç inək, bir at olub. Adətən, Saxa Yakutiya türklərindən danışırsan onları daha çox maral saxlayan xalq hesab edirlər. Lakin şimalda yaşayan digər xalqlarla müqayisədə yakutlarda qeyd etdiyimiz kimi, inək və at saxlamağa daha böyük əhəmiyyət verilib. Sovet hakimiyyəti illərində Yakutiya da maralçılıq inkişaf etdirilsə də, SSRİ dağıldandan sonra əhali yenidən inək və at saxlamağa üstünlük verdi. Bu gün yakutlar arasında marallardan daha çox qoşqu heyvanı kimi istifadə edirlər. Atın, adətən, hərəkət edə bilmədiyi qarlı ərazilərdə marallar asanlıqla hərəkət edir və yükü uzaq məsafələrə daşıb apara bilirlər. Bundan əlavə, Saxa-Yakutiya türklərində yaşadıkları təbii şəraitlə əlaqədar olaraq bəhçilik də geniş inkişaf edib. Yakutlarda digər türk xalqları kimi it saxlamağa, onlardan müxtəlif məqsədlər üçün istifadə edilməsinə böyük yer verilib. Hələ qədim zamanlardan yakutlar sərt şəraitdə yaşamağa qadir olan və belə demək mümkünsə, yakut köçlərini ən vəhşi heyvanlardan mühafizə etməyə qadir olan yakut köpəkləri yetişdiriblər. Bu köpəklər ayı, hətta pələngi belə parçalamağa qadir hesab edilir. Yakutlarda xüsusi yonulan kötlüklərdən hazırlanan ağac balaqanlar-yurtlar və üzəri ağcaqayın qabıqları ilə örtülən urasalar geniş yayılıb. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq, yakutlar daha sivil evlər inşa etməyə başladılar. Lakin kəndlərdə yəna da ənənəvi evlər inşa edilir. Çünki sərt soyuğa yalnız belə evlər davam gətirir. Yeri gəlmişkən, onu da deyək ki, Yakutiya dünyanı ən zəngin almaz mədənləri yerləşir. Rusiyanın almaz ehtiyatlarının, demək olar 60-70 faizini Yakutiya verir. Qeyd edək ki, Yakutiya da həm də dünyada ən böyük hesab edilən Elkon uran yataqları yerləşir. Elkon uran yataqlarının ehtiyatları 344 min ton hesab edilir. Buna paralel olaraq, Yakutiya da Elqin kömür yataqları var. Rusiyada Yakutiya da digər qiymətli metallar da olduğundan burada mədəni sənəyi inkişaf edib və nəticədə müasir qəsəbələr, şəhərlər salınıb. Bu da, öz növbəsində, ölkənin paytaxtı Yakut şəhərinin bölgənin elm mərkəzinə çevrilməsində önəmli rol oynayır.

heyran qalırlar. Hələ çarizm dövründə inqilabi fəaliyyətinə görə Yakutiya sürgün edilən və burada 12 il sürgün həyatı yaşayan məşhur inqilabçı yazar Nikolay Çeruşevski yakutların qonaqpərvərliyinə, açıq-qəlblı olmalarına, mərdliklərinə, elmə olan böyük həvələrinə heyran qalaraq özünü itmişdi. Sonralar yakutlarla bağlı Çeruşevski belə yazmışdı: "Mən dünyanın sonunda, elm və texnikanın, sivil inkişafın gedib çatmadığı Yakutiya sürgün edilərkən burada az qala orta əsrlərə düşəcəyimi, 100 illər bundan əvvəlki dövrlə qarşılaşacağımı düşündürdüm. Amma yakutlarla, bu uzaq soyuq və eyni zamanda əsrarəngiz ölkədə yaşayanlar-

mədim. Yakutlar mənəvi keyfiyyətlərinə görə sivil Avropadakı insanlardan qat-qat üstündürlər və bunu açıq şəkildə etiraf etməliyəm".

Çeruşevski sürgündən qayıdandan sonra ətrafındakılara, dost-tanışlarına demişdi ki, əgər mənəvi baxımdan saf insan olmaq, paxlıqdan, kindən-küdurətdən, pis işlərdən uzaq olmaq istəyirsinizsə, onda gedin yakutların yanında yaşayın, onlardan insanlıq, yaradılana sevgi və məhəbbət dərsi öyrənin. Ruhən və mənən Rusiyanın çirəkəbindən yalnız Yakutiya da təmizləni, saflaşma bilərsiniz...

Məişət, adət və ənənə

Məişət, təsərrüfat adət-ənənə baxımından